

SZÁNTÓ JUDIT

Fegyva Petunyin kétes mártíromsága

■ NYIKOLAJ ERDMAN: AZ ÖNGYILKOS ■

Negyvenesztendős tetszhalálából (1969-ben) felébredve *Az öngyilkos* immár újabb évtizedek óta barangol a világ színpadain, s hordozza magával rejtélyét. Jószerével megállapíthatatlan, mi járhatott a XX. századdal egyidős, huszonnyolc éves Nyikolaj Robertovics fejében, amikor megalkotta. Lehet, hogy valóban hithű forradalmárként, a fényes jövő elkötelezett harcosaként, a deklasszált kispolgárság vagy épp az osztályellenség ostromozójaként fröccsentett ki magából olyan mondatokat, mint „És te mit adtál nékem ezért, forradalom? Semmit!”; vagy „Halálommal senkit se vádoljanak, hacsak nem szeretett szovjethatalmunkat” (amely kitételeket az ellenség részéről sem túrték meg), és gyanútlan ártatlanságában valósággal főbe kólintotta a cenzúra irgalmatlan nyetje? Lehet, hogy a jámbor Sztanyiszlavszkijnek volt igaza, amikor a dráma alapvető társadalmi hasznosságáról gyözködte a csökönyös Joszif Visszarionovicsot – akit mellesleg Podszekalnyikov, a hős részeg felbátorodásában telefonvégre kap, hogy közölje vele: neki bizony

tőség is: a realizmus győzelme, amelyet persze elősegítettek a sztálini totalitarizmusról azóta szerzett, Erdman által zseniálisan megelőlegezett ismereteink is? Eszerint a dráma a nagy művek módján, szerzőjétől elszakadva, megkezdte a maga önálló életét, és Podszekalnyikov öngyilkosságát – amelyre környezete oly mohón, oly ájult áhítattal veti magát, mint a syngyei ír falu közössége Christy Mahon állítólagos apagyilkosságára – mindinkább egy szörnyű valóság tudatos tagadásának gesztusaként vetíti ki?

No persze Podszekalnyikov életben marad, és a mindenkori értelmezőktől – színházcsinálóktól, nézőktől, olvasóktól – függ, mennyiben tekintik meghátrálását gyávaságnak, avagy természetes kisemberi reflexnek: hiszen ő ragaszkodik az élethez, s legföljebb csak „nyugalmat és rendes fizetést” szeretne. Am ne feledkezzünk meg a színen nem megjelenő, viszont sokat emlegetett és *A revizor*hoz méltó slusszpoént is biztosító „igazi” öngyilkosról, Fegyva Petunyról, aki valóban megnyomta a ravaszt. Mi ő? Egy veszedelmes, az osztályellenségtől szított tömeghisztéria megtévesztett áldozata, avagy a remélt hős, „a keleti világ bajnoka”, aki nem riad vissza a végső konzekvenciáktól sem, s az egész kollektíva nevében, a közös sérelmeket felstilizálva menekül a halálba? Netán lehetséges, hogy az ő alakja vagy inkább motívuma is, a szerző eredeti szándékától függetlenül, a fentebb vázolt metamorfózison esett át?

És ha már itt tartunk: a hatvanas évek Svédországtól, az ősbemutató színhelyétől elszakadva lépünk át a XXI. század elejének Budapestjébe, és gondolkodjunk el rajta, nem szólhat-e *Az öngyilkos* itt és ma a másfél évtizedes, forradalminak elismert változásoktól megcsömörlött, értetlen és dezorientált tömegről is, és ha netán ilyen felhangokat vagy mélyáramlatokat kiéreznénk a darabból, miként vélekedjünk mármint a bemutatott társadalmi keresztmetszetről? Tekintsük-e a figurákat begyö-

Söptei Andrea (Maria Lukjanovna) és Gászó György (Podszekalnyikov)

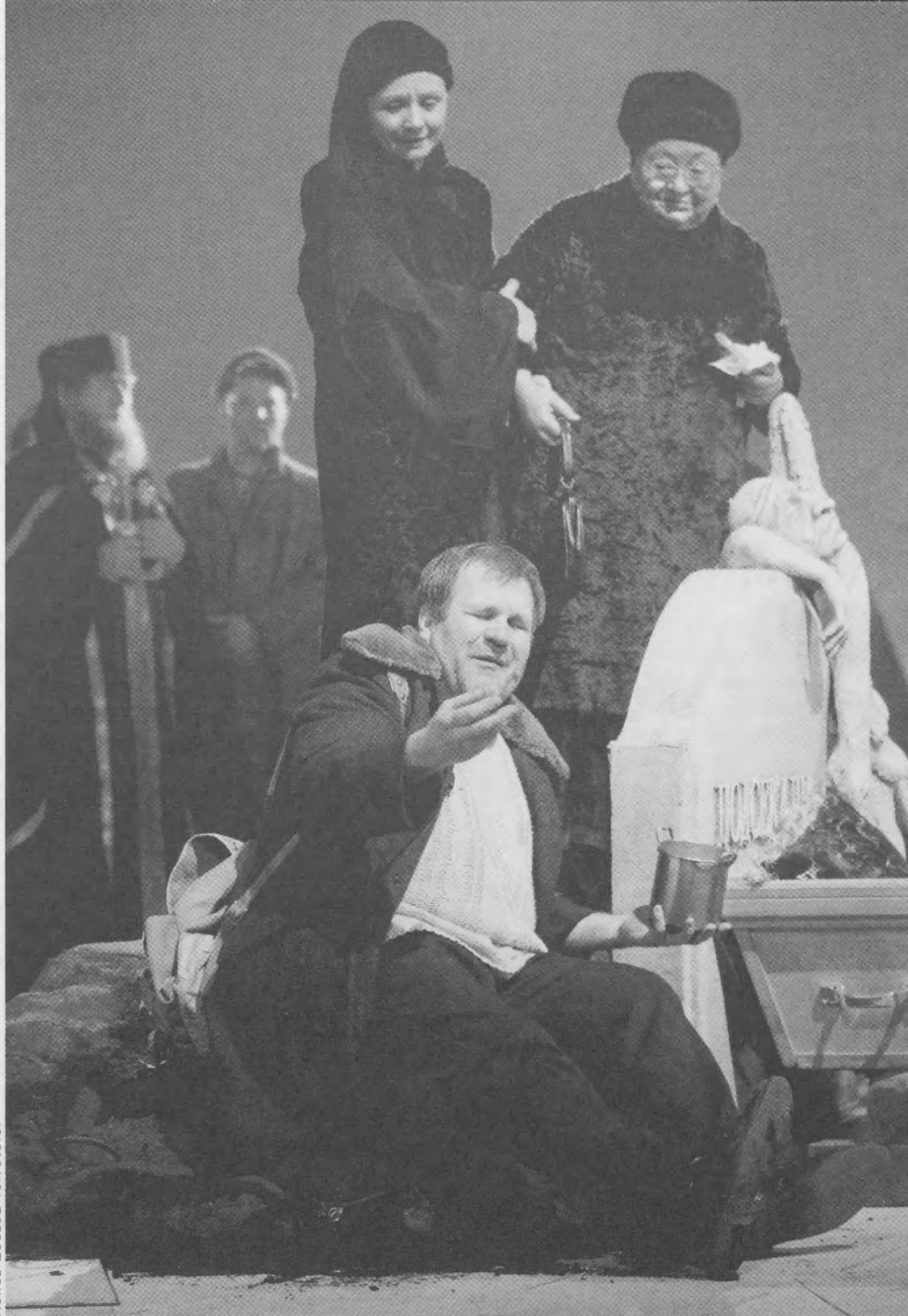
Marx Károly nem tetszik? (Szívfájdító, de később ugyanitt instanciázott a szenvedésben is kollégájáért maga Bulgakov is: ugyan, nagy főnök, lécci már hazaengedni a száműzetésből azt a szegény depressziósi!) Nem egy kiváló hazai szakértő gondolkodik így, s tagadja, hogy *Az öngyilkos* írója ellenzéki, antisztálinista lett volna. Éppígy elképzelhető azonban, hogy a cenzorok s az általuk informált diktátor szimata nem csalt, s Erdman az állítólag ostromozott, kigúnyolt kispolgárfigurákba – egy egész színpadi tömegbe – ömlesztette saját kétségeit és kiábrándultságát a forradalmi pátoszából kivetkőzött szürke, sivár, nyomorúságos, minden eszményt nélkülöző szovjet hétköznappal szemben, és Sztanyiszlavszkij naivitásán mosolyogva titokban megérdemeltnek értékelte sokéves száműzetését, amelyből megigazulva tért vissza, hogy rálépjen a majdani Sztálin-díjas, felhőtlenül optimista népmulattató konszolidált pályájára. Vagy van egy harmadik lehe-

pösödött, perspektíva nélküli reakciósnak, avagy ismerjük el jogukat a szépséghez, a kilátástalansághoz?

Nagyon sok mindenről szólhatna tehát egy 2006-os budapesti felújítás; esetében még csak az egyértelmű állásfoglalás sem elengedhetetlen, maradhatna a talányos mű nyitott, a nézőt megdolgoztató, többféle olvasat eshetőségét felvető. Elképzelhető, hogy a rendező Jordán Tamás fejében ne fordultak volna meg a drámai anyag ellentmondásosságából adódó lehetőségek, s tett is néhány tétova lépést legalább a stílári játékosság, leginkább a groteszk beállítás felé: ilyenhez szolgálhatott volna keretül Horesnyi Balázs éjgigérő, homorúdomború falú, tágasságában is piti színpadképe, a bankettjelenet szürreális céllövöldéje, a temetői kép irreális világítása, avagy egynémely maszk: Blaskó Péter Gogolra hajazó Kalabuskinja, Csankó Zoltán külsőleg hatásosan tipizált Goloscsapovja. (Lehet, hogy a rombuszos pulóver képviselte volna a mai beütést?) Távlatokra, meghosszabbítási ötletre utalnak a vászonra kivetített jelenetek is; a rendező még egy virtigli gyömöcköléssel sem marad adósunk. Egészében azonban az előadás – mintha a műsorterven belül pontosan ilyen zsánerben mutatkozott volna hézag – tartott a magyar színjátszás általános, jelenetről jelenetre építkező vígjátéki rutinja mellett, kedélyesre simítva a dráma göröngyös filozófiai perspektíváit. (Ami bizonyos értelemben célravezető: az előadáson szervezeten jelen lévő diákság, az ismerős ingerekért hálásan, reflexből végignyertette az estét; a „Szenya” névnek például kimeríthetetlen volt a humorpotenciálja.) Egy gyáva pasi, aki fél a haláltól, és egy kelekótya bagázs, amely bedől öngyilkossági fenyegetőzéseinek – ez bármilyen tévés *sitcom*-nak tárgya lehetne. Nem véletlen, hogy Podszekalnyikov többszöri feltámadása unalmasnak hatott; a második rész második, a lakáson játszódó kópét bizvást el lehetett volna hagyni, hiszen a temetői kép semmivel nem mondott nála többet.

Ugyancsak visszajáról árulkodik a színészi játék színvonala is. A huszonhat tagú – még hat énekes és táncosokkal is megtoldott – *monstre* szereplőgárda igazán elég egyenlőtlen, elismert sztároktól névtelenekig terjedő erőkből áll össze, valódi, minőségi különbség mégsem látszik; magam tulajdonképpen csak Bródy Norbert Süketnéma fiatalemberével voltam megbékülve; ő kitöltötte a szerep körvonalait. Gazsó Györgynek, aki Nyíregyházán, a Bárkában és a Katonában középgenerációnk egyik legjelentősebb színészének mutatkozott, egyelőre nincs szerencséje a Nemzetivel, holott ő a semmilyenen kívül igazán bármilyen Podszekalnyikovot el tudott volna játszani; mindez, *mutatis mutandis*, Básti Juliról (Margarita Ivanovna) is el-

Koncz Zsuzsa felvételei

Gazsó György, Söptei Andrea és Molnár Piroska (Szerafima Iljinyisna)

mondható. Sem őket, sem a többieket nem érte kihívás: vígjátéki sablonokkal színészeinket már pályájuk legelején kistafrózzák.

A kóda – a gyásznép, egzaltáltan rebegve az új megváltó: Petunyin nevét, megigézve elszalad, magára hagyva Podszekalnyikovot – az 1988-as kaposvári előadásból került át; bárcsak Jordán, aki Ascher Tamás rendezésében egyébként Kalabuskint játszotta, rendezőként többet vállalt volna fel az akkori produkciót feszítő ihletettségéből.

NYIKOLAJ ERDMAN: AZ ÖNGYILKOS (Nemzeti Színház)

FORDÍTOTTA: Dalos Rimma. DISZLETTERVEZŐ: Horesnyi Balázs. JELMEZTERVEZŐ: Dóry Virág. ZENE-SZERZŐ: Selmeczi György. KOREOGRÁFIA: Horgas Ádám. A RENDEZŐ MUNKATÁRSA: Bencze Zsuzsa. RENDEZŐ: Jordán Tamás.

SZEREPLŐK: Gazsó György, Söptei Andrea, Molnár Piroska, Blaskó Péter, Básti Juli, Csankó Zoltán, Varga Mária, Pasqualetti Ilona, Hevér Gábor, Hollósi Frigyes, Szarvas József, Trokán Péter, Bródy Norbert, Andai Kati, Németh Judit, Pécz Ottó, Bognár Anna, Vass Teréz e. h., Csoma Judit, Pásztor Edina, Bajomi Nagy György, Horváth Ákos, Orosz Róbert, Koleszár Bazil Péter, Kassai László, Ficzer Béla.

KÖZREMŰKÖDIK: Kovács Márton és zenekara, valamint a Nemzeti Színház tánckara, továbbá énekesek: Beöthy-Kiss László, Demjén András, Kálmán László, Pásztor Sándor, Selmeczi János, Silló György.